

**ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ
Юридичний факультет**

Мельніков Микола Олександрович

УДК 347.948.2

**ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ЕКСПЕРТА З ПИТАНЬ ПРАВА В
ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ**

АВТОРЕФЕРАТ

роботи на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

спеціальність 081 «Право»

освітня програма «Право»

Науковий керівник: к.ю.н., доцент
Мамчур Л.В.

Рецензент: к.ю.н., доцент
Лісна І.С.

Миколаїв – 2020

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Активні реформи правової системи України зумовили актуалізацію та уніфікацію процесуального законодавства. Внесення змін до Кримінального процесуального, Цивільного процесуального, Господарського процесуального кодексів України та Кодексу адміністративного судочинства переслідувало мету зробити судочинство прозорішим, швидшим і доступнішим.

Прийнята у 2017 р. Верховною Радою України нова редакція Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК), Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК), Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС) містять однакові новели щодо нового учасника процесу – «судового експерта з питань права» (ст. 73 ЦПК, ст. 69 КАС, ст. 71 ГПК). При цьому передбачена участь у судочинстві і «традиційного» судового експерта (ст. 72 ЦПК, ст. 68 КАС, ст. 70 ГПК). Поява експерта з питань права, діяльність якого не врегульована Законом України «Про судову експертизу» (в редакції від 03.10.2017), суперечить постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» (від 30.05.1997 № 8) істотно підриває парадигму теорії та практики судової експертології, згідно з якими експерт – це обізнана особа, яка володіє спеціальними (не правовими) знаннями, залучається для вирішення питань, що не входять до компетенції правозастосувача. Це положення закріплене в ст. 102 ЦПК, ст. 101 КАС, ст. 98 ГПК, згідно з якими «предметом висновку експерта не можуть бути питання права».

Запровадження такого інституту, як експерт з питань права, є ключовим для подальшого реформування процесуального законодавства України. Подальші дослідження дають змогу оцінити ефективність функціонування даної одиниці в системі судів, вивчити позитивні моменти та недоліки у регламентуванні його статусу. Експерт з питань права є

необхідний, коли справа доходить до дійсно складних та специфічних випадків застосування норм іноземного права або аналогії права чи закону.

Ступінь дослідженості теми. У зв'язку із новизною цього інституту науковий доробок не є великим. Слід згадати публікації таких авторів як О.В.Бірюкова, І.В.Озерського, А.Н.Довгерта, Г.С. Галущенко, О.О. Кармази, В.В. Калакури, В.А. Кисіля, О.О. Мережка, Н.В. Погорецької, Ю. Ю.Притики, В.А. Трутня, А.А. Філіп'єва, Г.С. Цірата та ін.

Мета і завдання. Метою роботи є з'ясування особливостей процесуально-правового статусу експерта з питань права за національним законодавством.

Завданнями, які поставлені при написанні роботи, є:

- вивчення історії появи особи експерта з питань права в національному законодавстві;

-дослідження місця та ролі експерта з питань права у суді;

-формування науково обґрунтованої концепції застосування інституту експерта з питань права в іноземних державах;

-опрацювання і уточнення комплексу правових вимог до особи експерта з питань права;

-дослідження прав та обов'язків експерта з питань права у цивільному процесі;

-вивчення законодавчих вимог до висновку експерта з питань права як процесуального документа з точки зору їх вдосконалення;

-розробка напрямів та шляхів створення та удосконалення реєстру атестованих експертів з питань права;

-обґрунтування концептуальних пропозицій щодо реформування Науково-консультативної ради при Верховному Суді;

-окреслення авторської позиції щодо окремої думки судді як різновиду тлумачення норм кваліфікованим спеціалістом у галузі права;

Об'єкт дослідження – це суспільні (правові) відносини, що виникають між суб'єктами судового процесу з приводу залучення експерта з питань

права у розпочатий процес та законодавчо регламентованої процедури щодо використання його знань.

Предмет дослідження – процесуальне та матеріально-правове законодавство щодо статусу експерта з питань права, існуючі наукові концепції, теорії та обґрунтування, національна судова практика із використання висновків експерта з питань права і зарубіжний досвід у цій сфері.

Методи дослідження. Під час написання роботи автор використовував такі методи дослідження, як історичний, порівняльно-описовий, метод контент-аналізу, формально-юридичний метод, метод альтернатив. Історичний метод був використаний при вивченні генезису впровадження процесуальної постаті експерта з питань права у національне законодавство, вивченні еволюції даного інституту від первоначал державності і до наших днів. Порівняльно-описовий метод проявився при зіставленні національного законодавства та права іноземних держав, при встановленні відповідності процесуальних норм України та світової спільноти. Метод контент-аналізу використаний автором при дослідженні наукових публікацій, які стосуються правового статусу експерта з питань права. Важливе місце займає формально-юридичний метод. Досліджуючи особу експерта з питань права, не можна обійтися без аналізу правових норм, вивчення та їх тлумачення. Від правильного трактування букви закону залежить подальше інтерпретування цих норм у життя. Метод альтернатив має місце при дослідженні подальшого реформування цієї сфери, аналізі останніх змін у законодавстві.

Апробація результатів магістерської роботи. Окремі положення, висновки і рекомендації, що наведені у даній роботі, були оприлюднені у ході XXII Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції «Могилянські читання-2019»; а також опубліковані у вигляді наукової статті.

Публікації. За темою магістерської роботи опубліковано 1 тези за результатами студентської наукової конференції, та 1 статтю у науковому періодичному виданні, включеному до переліку фахових видань ВАК України з юридичних наук.

Структура магістерської роботи визначається її метою та завданнями. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (71 найменування). Загальний обсяг магістерської роботи складає 92 аркуші.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми магістерської роботи, ступінь наукової розробки проблеми дослідження; визначені основна мета і конкретні завдання роботи, її об'єкт і предмет, методологічні, теоретичні та емпіричні основи.

Розділ 1 «Експерт з питань права: теоретичний аспект» присвячений дослідженню історії закріплення процесуального інституту експерта з питань права у законодавстві. Поняття «експертиза» не є новим у правовій практиці. Під експертизою (від лат.*expertus* – досвідчений, знавець) розуміється розгляд, вивчення кваліфікованим фахівцем яких небуть питань, справа, які потребують спеціальних знань. Таким чином, з цього випливає, що загалом під «експертизою» варто розуміти різновид дослідження, що передбачає застосування спеціальних знань і норм.

Інститут правової експертизи із залученням обізнаних осіб виникає ще за часів Римської імперії. Раніше система правосуддя не передбачала такої посади, як експерт з питань права, але це не означає, що особи із подібним статусом не залучались. Постійно, з виникненням звичаїв і правових норм з'являлась нагальна необхідність у їх тлумаченні, роз'ясненні, правильному застосуванні у конкретній ситуації, в разі виникнення спору. Даний інститут не був закріплений у правових нормах. Становлення інституту експерта в галузі права, починаючи із додержавного суспільства, де дорадча функція покладалась на наймудрішого представника соціуму і не мала закріплення у правовій доктрині, і аж до професійних експертів, які за допомогою тлумачення права сприяють винесенню правосудного рішення, сьогодні

вимагає детального і методологічно вивіреного нормативного закріплення у чинному національному законодавстві.

Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів від 03.10.2017 р. №1247-VIII містить нові положення щодо залучення у судовий процес експерта з питань права, закріплюючи його процесуальний статус як окремої процесуальної одиниці.

Розділ 2 «Процесуальний статус експерта з питань права» складається з трьох підрозділів і присвячений аналізу процесуального статусу експерта з питань права за національним законодавством.

Основним призначення експерта є надання правової допомоги в межах та у спосіб, що визначені процесуальним законодавством. Це стосується як Цивільного, так і Кримінального чи Господарського судочинства. Окрім того важливим моментом є те, що вирішення питань, які належать до компетенції такого експерта, потребує спеціальних знань у сфері права.

Згідно зі ст. 74 ЦПК, «як експерт з питань права може залучатись особа, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права». Аналогічні за змістом також ст. 71 ГПК і ст. 69 КАС. Тобто в цих законодавчих актах закріплено вимоги, яким повинен відповідати експерт з питань права, а саме: мати науковий ступінь (доктора філософії або кандидата наук чи доктора наук), який підтверджується відповідним дипломом, і бути визнаним фахівцем у галузі права. Натомість правова конструкція «визнаний фахівець у галузі права» є дискусійною, оскільки має оцінний характер, а тому на практиці виникнуть проблеми із пошуком «визнаних фахівців» у галузі права.

Як ми бачимо, що у цивільному, що у господарському, наприклад, процесі є досить багато моментів, які слід уточнити. Тому, це і є темою для проведення подальших розробок у цій сфері.

Окрім того, варто звернути увагу на поняття «визнаний фахівець». Не можна не погодитись з тим, що це поняття дійсно дуже обширне, мало

регламентоване і може бути застосоване судами по різному. На думку автора, варто, наприклад, уточнити, що це фахівець у певній галузі права, із чітко встановленим досвідом роботи, вміннями та навиками.

Розділ 3 «Перспективи розвитку інституту та впровадження європейського досвіду» присвячений розгляду перспектив розвитку інституту експерта з питань права в подальшому, створення окремого реєстру. Цей розділ складається з трьох підрозділів.

Новелізація окремих інститутів цивільного процесуального права зумовлює їх осмислення та вивчення з метою правильного застосування у судовій практиці. На відміну від попередньої редакції ЦПК України, яка взагалі не містила норм щодо науково-правового висновку експерта, чинним ЦПК України передбачені положення щодо участі в цивільному судочинстві експерта з питань права, а також складання ним правового висновку.

На національному та міжнародному рівні вже тривалий час існують форми правової експертизи, які допомагають правильно тлумачити норми міжнародного права. Так, наприклад, в структурі Суду Європейського союзу є інститут генеральних адвокатів, які надають допомогу суду у вигляді рекомендаційних висновків. Конституційний Суд України також нерідко розсилає запити до провідних юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ, отримуючи висновки, які зазвичай мають форму висновку науково-правової експертизи.

Автором пропонується створити окремий реєстр експертів з питань права, що б дозволило полегшити доступ до правосуддя, прискорило б пошук фахівця.

ВИСНОВКИ

У **висновках** роботи викладено підсумки здійсненого дослідження, наведено теоретичні узагальнення і вирішення нової наукової задачі щодо визначення правового статусу експерта з питань права в Цивільному

процесуальному законодавстві України; також сформульовано пропозиції з удосконалення чинного законодавства України.

До найбільш важливих висновків цього дослідження належать:

1. Поняття «експертиза» не є новим в національному законодавстві. Під експертизою (від лат. *Expertus* – досвідчений) розуміють розгляд, дослідження експертом-фахівцем якихсь справ, питань, що потребують комплексу спеціальних знань. Тому, з цього випливає, що «експертиза» в загальному вигляді—це різновид дослідження із застосуванням спеціальних норм.

Інститут правової експертизи з'являється ще за часів Римської Імперії. Звісно, така назва та значення йому в той період не надавалися. Система правосуддя не передбачала процесуальної одиниці «експерт з питань права», проте це не означає, що спеціаліст із таким статусом не залучався. Розвиток права не стояв на місці, виникала нагальна необхідність у тлумаченні правових норм. Тоді на допомогу приходили обізнані у цій справі особи. Потрібно було вірно застосувати правову норму до конкретної ситуації, роз'яснити її у випадку виникнення спору.

Поступово процесуальні відносини ускладнювались, розширювалось коло осіб-учасників судового процесу. Традиційно висновки фахівців з питань права долучалися до матеріалів провадження.

2. Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів від 03.10.2017 р. №1247-VIII містить нові положення щодо залучення у судовий процес експерта з питань права, закріплюючи його процесуальний статус як окремої одиниці. Вважається, що включення в судовий процес експерт з питань права, суперечить принципу «*jus novit curia*» («суд знає право»), який означає, що кожен професійний суддя є юристом, тобто по суті він сам і є експертом з правових питань і повинен краще за будь-якого спеціаліста самостійно їх вирішувати. Цілком логічно, що навіть запровадивши складний конкурсний відбір на посаду судді, не

можливо вимагати від кандидата на посаду ідеального знання усіх нормативно-правових актів. При чому це стосується не лише національного законодавства, а й міжнародного права. Отже, суддя не зобов'язаний володіти повністю правовими нормами. Для правильного тлумачення та надання правосудного рішення необхідно в процес залучити обізнану людину. Підтвердженням цьому є концепція римського права – «amicus curiae», або «amicus curiae brief», що дослівно означає «друг суду».

Включення до складу учасників судового процесу експерта з питань права є доцільним та ґрунтується на іноземному досвіді діяльності подібних інституцій.

3. Законодавство удосконалюється, сучасні відносини у суспільстві диктують свої умови, виникає нагальна необхідність врегульовувати ті чи інші ситуації. Поняття «експерт з питань права» не є новим для іноземного законодавства. Для того, щоб зрозуміти значення та роль даної особи у суді, треба розглянути зарубіжний досвід.

Наприклад, судами Німеччини експерт з питань права залучається тоді, коли суддя в силу своїх знань та умінь не має змоги дослідити усі аспекти законодавства, правильно розтлумачити правову норму у вузькоспеціалізованій сфері. Як правило це стосується міжнародного права.

У Франції експерт з питань права залучається за подібних обставин, але відбір на цю посаду є жорсткішим та вимогливішим. Для вступу на дану посаду потрібно скласти присягу при суді другої інстанції та відповідати певним юридично-встановленим критеріям. Особа, яка є експертом з питань права в цій країні включається до відповідного списку, що є у вільному доступі.

В Англії залучається судовий консультант. Така особа допомагає суду розібратися у певних спірних питаннях. Як правило така посада є штатною при судах.

4. Статтею 74 Цивільного процесуального кодексу країни встановлено, що як експерт з питань права може залучатися особа, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права. Подана регламентація є дуже

спірною та неоднозначною. Причому, подібні за змістом правові норми містяться як ст. 71 ГПК, так і у ст.69 КАС.

Варто звернути увагу на поняття «визнаний фахівець». Не можна не погодитись з тим, що це поняття дійсно дуже обширне, мало регламентоване і може бути застосоване судами по різному. На думку автора, варто, наприклад, уточнити, що це фахівець у певній галузі права, із чітко встановленим досвідом роботи, вміннями та навиками.

5. При залученні експерта з питань права у судовий процес виникають неточності та правові неузгодженості. Передовсім це стосується його правового статусу та вимог до особи експерта з питань права. Підставою допуску в судовий процес особи є такий критерій, як «визнаний фахівець з питань права». Багато науковців вказують на неузгодженість даного терміну. Окрім того, експерт з питань права є особою, чий правовий статус досить відрізняється від роботи судового експерта. Об'єкт і предмет дослідження зовсім різний, порядок залучення експерта з питань права також має ряд особливостей. Про залучення в процес експерта з питань права суд постановляє ухвалу, і лише тоді така особа може бути допущена до судового розгляду. За результатами своєї діяльності така особа має скласти висновок, який в подальшому буде долучено до матеріалів провадження.

6. Висновок експерта з питань права є окремим процесуальним документом. У даному документі поєднуються знання спеціаліста та правові норми. Залучена в процес особа на основі свого бачення права повідомляє суду про наявність обставин, які в подальшому вплинуть на розгляд справи. При цьому, експерт з питань права є незалежною особою, і його завдання – донести до суду правильне тлумачення правової позиції законодавця.

Дослідження, проведене експертом з питань права, повинно відповідати основним критеріям обґрунтованості та об'єктивності. Ці вимоги впливають із змісту статті 72 Цивільного процесуального кодексу України.

Закон передбачає спеціальну форму для такого висновку. Проте, як пише законодавець, в ЦПК України перелічені вимоги для висновків, що стосуються усіх видів експертиз. Правова експертиза це зовсім інша форма

дослідження, тому доцільно було б встановити окремі критерії для такого висновку. В такому висновку слід вказати де і коли складений даний документ, ким (прізвище, ім'я, по-батькові особи, його посада та кваліфікація), підстава проведення дослідження, питання, які стоять перед експертом з питань права та послідовні відповіді на них.

7. Одним з важливих чинників забезпечення об'єктивності правосуддя є використання сучасних досягнень науки. Враховуючи визначальну роль актуальності проблематики забезпеченням судово-експертною діяльністю, що здійснюється на принципах законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження, необхідним є вирішення одного з найважливіших завдань – формування ефективної системи державного управління.

В Україні слід запровадити ще один реєстр, який би вміщував у себе відомості виключно про осіб, які можуть виступити в судовому процесі як експерт з питань права. Наприклад, в Україні успішно функціонує «Єдиний реєстр адвокатів України». Система досить зручна й інформативна. На цій самій базі можна було створити такий реєстр і для експертів з питань права. Щодо наповнення даних у системі, можна використати схему, яка застосована у Державному реєстрі атестованих судових експертів.

8. На даний момент серед науковців почало обговорюватися питання, яке стосується реформування Науково-консультативної ради у зв'язку із введенням інституту експерта з питань права.

Науково-консультативна рада це, по суті, орган, який існує при багатьох державних органах, не лише судових. Це можуть бути науково-консультативні ради при міністерствах, відомствах. Дана рада була при Верховному Суді й до початку реформування. Але у зв'язку із початком функціонування оновленого Суду, постала необхідність й в оновленні складу даного дорадчого органу.

Потреби щось змінювати, вносити корективи в її роботу у зв'язку із запровадженням інституту експерта з питань права не вбачається. На даний момент діяльність даного органу повністю регламентовано та не викликає незгодженостей.

9. Не можна лишити поза увагою окрему думку судді як спосіб тлумачення правових норм кваліфікованим фахівцем. Наприклад, розглядаючи остаточні рішення Європейського суду з прав людини не можна обійти увагою можливість висловлення окремої думки суддею після розгляду справи й прийняття остаточного рішення. Це вказує на дотримання в діяльності ЄСПЛ таких важливих принципів, як об'єктивність, незалежність і всебічність. Це приклад того, що правова норма може по-різному інтерпретуватись, тому для однозначного тлумачення і варто зазначити експерта з питань права.

Приблизно така ж практика складається і в Україні. Суддя має право постановити окрему думку, так як це його бачення рішення спору. При колегіальному розгляді справи не завжди вдається дійти згоди щодо усіх питань, наданих на розгляд суду. Наявність індивідуальних, особливо колективних думок, підписаних великою кількістю суддів, має привернути увагу юристів, журналістів, науковців та законодавців.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

1. Мельніков М. О. «Висновок експерта з питань права в аспекті реформування цивільного процесуального законодавства України». *Тези XXII Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції «Могилянські читання-2019»* Миколаїв; ЧНУ ім.Петра Могили, 2019. С.100-102.
2. Мамчур Л.В., Мельніков М.О. «Вимоги до особи експерта з питань права у цивільному процесуальному законодавстві України». *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019, № 4. (видання включене до переліку фахових видань ВАК України з юридичних наук).

АНОТАЦІЇ

Мельніков М.О. Процесуальний статус експерта з питань права за законодавством України. – Робота на здобуття освітнього ступеня

«Магістр» за спеціальністю 081 «Право» – Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, 2020.

Магістерську роботу присвячено дослідженню процесуального статусу експерта з питань права. У роботі розглянуто історію закріплення інституту експерта з питань права у світовій та національній практиці, вивчено особливості та передумови запровадження експерта з питань права як окремої процесуальної одиниці. Досліджено права та обов'язки експерта з питань права, вивчено природу правового висновку експерта з питань права у нормах Українського законодавства. Запропоновано доповнення до вимог експерта з питань права, запропоновано створення окремого реєстру експертів з питань права.

***Ключові слова:** експерт з питань права, процесуальний статус експерта з питань права, висновок експерта з питань права, реєстр атестованих експертів з питань права, рішення суду, висновок як доказ.*

Melnikov N. Legislative status expert of law in Ukraine. Work for Master's degree in specialty 081 "Law" - Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, 2020.

The master's thesis is devoted to the study of the procesufl status of a expert of law. The work deals with the history of consolidation of the Institute expert of law in the world and national practice, examines the peculiarities and prerequisites of introducing the expert on law as a separate procedural unit. The rights and responsibilities expert of law are investigated and the nature expert's of law`s legal opinion in the norms of Ukrainian law is examined. A supplement to the requirements of the legal expert is proposed, and a separate register of legal experts is proposed.

***Key words.** Expert of law, procesual status expert of law, nature of law`s legal opinion, register of law`s experts, court decision, conclusion as evidence.*